

משפט יצחק

סמכות בית הדין במזונות ילדים

מן הש"ס והפוסקים, דרך בג"ץ 5988/21, ועד תיקון מס' 6 לחוק

גיליון 37 • מזונות וסמכות

מאת: הרב יצחק דן גרונברגר

יצירה מקורית מאת הרב יצחק דן גרונברגר. אין לפרסם את הגיליון בשלמותו, להעתיקו או לעבדו עיבוד מהותי בלא רשות בכתב. ציטוט קצר ומידתי מותר בכפוף לייחוס מלא ולהפניה פעילה אל grunberger-law.co.il.

בשנת תשפ"ה קבע בית המשפט העליון, בבג"ץ 5988/21, כי אין בכריכת מזונות הילדים לתביעת גירושין כדי להקנות לבית הדין הרבני סמכות רחבה לפסוק את מלוא מזונותיהם בלא הסכמה. חודשים אחדים לאחר מכן תיקן המחוקק את החוק, בהוראת שעה, והשיב לבית הדין סמכות לדון בצורכי הילדים שנכרכו כדין. מאחורי המחלוקת המשפטית ניצבת שאלה עמוקה יותר: מהו שורש חיובו של אב במזונות ילדיו, מה בין זכות הילד להתחשבנות ההורים, וכיצד נכון לכלכל את ההליך כדי ש"לא יחסר המזג" — לא צורכי הקטינים ולא משפט התורה.

השאלה הנידונה

בני זוג יהודים עומדים לפני גירושין ואחד מהם כורך בתביעת הגירושין גם את מזונות הילדים. מה קבע בג"ץ 5988/21, מה שינה תיקון מס' 6 לחוק שיפוט בתי דין רבניים, ומה נותר תלוי בכנות הכריכה, בהסכמה ובמועד העלאת טענת הסמכות? ובעיקר: כיצד נבנה חיוב מזונות הילדים על פי הש"ס, הרמב"ם, השולחן ערוך ותקנות הרבנות, וכיצד צריכה ידיעה זו להדריך את בעל הדין ואת מייצגו כבר בצעד הראשון?

א. מזונות ילדים אינם סעיף טכני

כשביט מתפרק, החשבונות אינם מתפרקים עמו. הילד צריך קורת גג, מזון, בגד, חינוך ורפואה גם כשהוריו עומדים משני עברי המתרס. על כן אין ראוי לראות בתביעת מזונות עוד כלי במרוץ הסמכויות. זהו בירור שיש בו דיני ממונות, דיני משפחה, אחריות הורית וטובת קטין; ובמשפחה שומרת תורה מתווספת גם החובה להעמיד את החיוב על מכונן ההלכתי.

לשאלת הערכאה נודעת חשיבות מעשית: היא משפיעה על סדרי הדין, על אופן הצגת הראיות, על היחס להכנסות ההורים ולזמני השהות ועל השתלבות הדיון בתביעת הגירושין. ואולם השאלה "היכן נדון" אינה יכולה לבוא במקום השאלה "מה חייבים". סמכות היא הכלי המחזיק את הדין; היא איננה מקור המזונות עצמם.

ב. היסוד שבש"ס: קטני קטנים, תקנת אושא וצדקה

במסכת כתובות (מט ע"ב) שנינו שתקנת אושא חייבה אדם לזון את בניו ואת בנותיו כשהם קטנים. הגמרא דנה אם הלכה כתקנה זו, ומסיקה שבמקום שאין כופין מדין החיוב עצמו מוכיחים ומכלימים את האב שאינו זן, ואם הוא אמיד כופין אותו מכוח דיני צדקה. נמצא שכבר בשורש הסוגיה קיימות שתי קומות: חובה מיוחדת של האב בגיל הרך, ולצדה חובת צדקה המתרחבת לפי צורכי הילדים ויכולת האב.

בכתובות סה ע"ב נאמר ביחס לילד קטן הכרוך אחר אמו שמוסיפים לאשה על מזונותיה לצורך הילד. הראשונים ראו בסוגיה מקור לחיוב ברור של האב ב"קטני קטנים". הר"ן על הרי"ף ביאר שחיוב זה עומד עד בן שש, ואילו לאחר מכן חוזרים לדין תקנת אושא ולכפייה מדין צדקה לפי האמידות. אין פירוש הדבר שמגיל שש פוקעת אחריותו של אב; אלא שמקור החיוב, שיעורו ודרך אכיפתו טעונים בירור אחר.

הרמב"ם (הלכות אישות יב, יד-טו) פסק שאדם חייב במזונות בניו ובנותיו הקטנים עד שיהיו בני שש, ומכאן ואילך זנם עד שיגדלו כתקנת חכמים; ואם אינו רוצה גוערין בו ומכלימין אותו, ואם היה אמיד מוציאים ממנו בעל כורחו מדין צדקה. לשונו מעמידה יחד דין וחסד: "וחי אחיך עמך" איננו רגש בלבד, אלא אחריות ממונית שבית הדין נותן לה צורה ומידה.

ג. פסק השולחן ערוך ופרטי החיוב

השולחן ערוך (אבן העזר עא, א) העתיק את עיקר דברי הרמב"ם: האב חייב לזון את בניו ובנותיו עד גיל שש, אף כשיש להם נכסים שנפלו להם מבית אבי אמם; לאחר גיל זה מצווים עליו לזונם, ובאמיד כופין מדין צדקה. החלקת מחוקק ובית שמואל דנו בפרטי הדין, ובהם משמעות ממון השייך לילדים והיחס בין החיוב העצמי לבין צדקה. מכאן שאין לקבוע שיעור מזונות על פי סיסמה; צריך לדעת מה גיל

הילדים, מהם נכסיהם, מה מצב האב ומהם הצרכים האמיתיים.

חיוב המזונות אינו לחם בלבד. באבן העזר סימן עג נידונו כסות ומדור בני הבית, והפוסקים הרחיבו את הדיון לפי מנהג המקום וצרכי החיים. בימינו כולל הבירור שכר דירה או מדור, אחזקתו, ביגוד, לימודים, נסיעות, הוצאות רפואיות והוצאות חריגות. יש להבחין בין צורך קבוע לצורך חד-פעמי, בין הוצאה מוכחת להערכה כללית, ובין רמת חיים סבירה להתחייבות שלא ניתן לעמוד בה.

כבר מן המקורות עולה עיקרון מעשי: אי אפשר לפסוק מזונות אמיתיים בלי תמונה עובדתית מלאה. תלושי שכר, דפי חשבון, חוזה שכירות, קבלות חינוך ורפואה וחלוקת זמני השהות אינם "ניירת" בלבד; הם החומר שממנו בונה בית הדין את שיעור החיוב. מי שמסתיר נתון עלול להפסיד את אמון ההרכב, ומי שמגיש מספרים בלי אסמכתאות מעמיד את תביעתו על כרעי תרנגולת.

ד. תקנות הרבנות הראשית והוויכוח בגדרן

בשנת תשי"ד תיקנה הרבנות הראשית תקנה בדבר מזונות ילדים עד גיל חמש-עשרה. בפסקי הדין הרבניים נדונה שוב ושוב השאלה אם התקנה יצרה חיוב משפטי חדש הדומה בחוזקו לחיוב עד גיל שש, או שמא עיקר החיוב בגילים המאוחרים נשאר קשור לדיני צדקה, אלא שהתקנה הרחיבה את אפשרות האכיפה והעמידה מנהג מחייב.

בשו"ת משפטי עוזיאל (אבן העזר, סימן צב) נידונה תקנת הרבנות והצורך להבטיח את מזונות הילדים במציאות החיים החדשה. בשו"ת יביע אומר (חלק ח, אבן העזר סימן כב) האריך הגר"ע יוסף בגדר החיוב ובמשמעות התקנה, ובפסקי בתי הדין הובאו שיטות שונות בדבר היקפה. בפסק שפורסם בעניין "תקנת אושא ותקנת הרבנות הראשית" הוצגה מחלוקת דיינים אם החיוב שלאחר גיל שש הוא חיוב עצמאי מכוח התקנה או אכיפה מורחבת של צדקה.

אין זו מחלוקת של בית המדרש בלבד. אם החיוב הוא אישי ומוחלט יותר, הדיון ביכולת האב ובנכסי הילד מקבל משקל מסוים; ואם החיוב נשען על צדקה, יש לברר ביתר שאת אמידות, צרכי שאר הילדים ויכולת ההורים. עם זאת, אין להפוך את המחלוקת לפתח מילוט מאחריות. דרכם של בתי הדין היא לדאוג בפועל לצרכי הילדים, תוך עיגון החיוב במקורות ובהתאם לנסיבות כל תיק.

ה. בין חיוב האב להשתתפות האם

החיוב המיוחד שבדברי הרמב"ם והשולחן ערוך מוטל על האב, ובפרט בקטני קטנים. אולם במקום שהדיון עובר למישור הצדקה, אין האם כאדם זר. בדיני צדקה בוחנים קרבה, יכולת וצרכים; ומכאן צמח דיון רחב בפסיקת בתי הדין בדבר השתתפות אם בעלת יכולת, בפרט בילדים גדולים יותר ובזמני שהות רחבים אצל שני ההורים.

אין לערב את דין התורה עם נוסחה חשבונאית קשיחה. הכנסות ברוטו אינן תמיד הכנסה פנויה; זמני שהות אינם תמיד מפחיתים את אותן הוצאות; ובית שיש בו ילדים נוספים אינו דומה לבית של ילד יחיד. מאידך גיסא, אין להסתפק באמירה כללית שהאב חייב בכול, בלי לבדוק את המציאות ואת שיטות הפוסקים. מלאכת הדין היא להעמיד חיוב שאפשר לקיימו ושמגן על הילד, לא מספר שנראה יפה בהחלטה אך נופל בדרך.

ו. הלכת שרגאי: זכות הילד ותביעת ההשבה

הלכת שרגאי, שנקבעה בבית המשפט העליון בשנת 1969, הבחינה בין תביעת מזונות עצמאית של הילד לבין תביעה שבין ההורים להשבת הוצאות שהוציא אחד מהם עבור הילדים. הילד איננו רק נספח להסכם שבין אביו לאמו; זכותו למזונות עשויה לעמוד בפני עצמה, ולכן הסכמות ההורים אינן תמיד חוסמות תביעה עצמאית הנבחנת לפי טובתו.

עם השנים התעוררה מחלוקת על רוחב תביעת ההשבה שניתן לכרוך בבית הדין. האם מדובר רק בהחזר הוצאות שכבר שולמו או בהוצאות עתידיות קרובות ומוגדרות, או שמא אפשר במסגרת התחשבנות ההורים לדון למעשה במכלול המזונות, כל עוד נשמרת לילד האפשרות לתביעה עצמאית? פסיקות שונות משכו את החבל לכאן ולכאן, עד שהמחלוקת הובאה להכרעה בהרכב של שלושה שופטים בבג"ץ 5988/21.

ז. בג"ץ 5988/21: צמצום הסמכות

ביום כ"א בשבט תשפ"ה, 19 בפברואר 2025, ניתן פסק הדין בבג"ץ 5988/21 ובשלוש עתירות שאוחדו עמו. בדעת הרוב, מפי השופט יעל וילנר ובהסכמת השופטת רות רונן, נקבע שהלכת שרגאי עומדת על מכונה. לפי קביעה זו, הכריכה לפי סעיף 3 לחוק שיפוט בתי דין רבניים אינה מקנה לבית הדין סמכות לפסוק את מלוא מזונות הילדים כתביעה מהותית.

הרוב פירש את תביעת ההשבה בצמצום: התחשבות בגין הוצאות קונקרטיות וידועות, ולא מסלול המקביל לתביעת מזונות מלאה. בפסק הדין אף נקבע שבלא הסכמה אין לבית הדין סמכות לפסוק מזונות זמניים מכוח הכריכה בלבד. מנגד סבר השופט נעם סולברג, בדעת מיעוט, כי אפשר להבין את הלכת שרגאי כך שבית הדין ידון באופן רחב בתביעת ההורים, כל עוד נשמרת זכותו העצמאית של הילד לפנות לערכאה האזרחית.

יש להציג את דעת הרוב ביושר: היא ביקשה לשמור על עצמאות זכות הקטין, על יציבות ההלכה הפסוקה ועל גבולות הסמכות שקבע המחוקק. אולם מן המבט ההלכתי והמעשי יש מקום לביקורת. מזונות הילדים כרוכים במציאות חיי המשפחה ובסיום קשר הנישואין; פיצול הדיון עלול להאריך את הסכסוך, להכפיל הוצאות ולהותיר משפחה בין שתי ערכאות. יתר על כן, צמצום הסמכות אינו גורע מאומה מן החובה התורנית לדאוג לילדים; הוא רק קובע מי רשאי להכריע בה במסגרת החוק האזרחי.

ח. פסיקת בית הדין הגדול לפני בג"ץ ואחריו

עוד קודם לפסק בג"ץ, בפסק בית הדין הרבני הגדול בתיק 1250217/3 מיום ד' במרחשוון תשפ"ב, 10 באוקטובר 2021, נפרשה בהרחבה העמדה שלפיה ניתן לכרוך את מזונות הילדים לפי סעיף 3, תוך עיון בהלכת שרגאי ובפסיקות שבאו אחריה. בית הדין הדגיש את ההיסטוריה המשפטית, את לשון החוק ואת הפרקטיקה רבת השנים שבה נדונו אלפי תביעות מזונות כרוכות.

לאחר בג"ץ נדרשו בתי הדין לשאלות מעבר: מה דינו של תיק שבו כבר נקבעה סמכות; האם טענה שלא נטענה בהודמנות הראשונה נשמעת עתה; ומה כוח ההסכמה לפי סעיף 9 לחוק. בתיק 1495176/4, שנדון בבית הדין הגדול בשנת תשפ"ה, נבחנה טענת חוסר סמכות שהועלתה לאחר פרסום פסק בג"ץ. בית הדין עמד על כך שהסכמה לסמכות יכולה, בנסיבות מסוימות, להילמד מן ההתדיינות ומא־העלאת התנגדות בזמן, אף שדרך המלך היא הסכמה ברורה שאינה משאירה ספק.

הלקח איננו שמוטב לשתוק. אדרבה: סמכות צריך לברר בראשית ההליך. בעל דין המתנגד לסמכות חייב להעלות את טענתו בהודמנות הראשונה, קודם שיטען לגוף המזונות; ומי שמבקש להתדיין בבית הדין צריך להניח תשתית לכנות התביעה ולכריכה כדין. דיבור עמום היום נעשה לעתים תיק ערעור מחר.

ט. תיקון מס' 6: המחוקק השיב את הסמכות בהוראת שעה

ביום כ"ז במרחשוון תשפ"ו, 18 בנובמבר 2025, פורסם תיקון מס' 6 לחוק שיפוט בתי דין רבניים כהוראת שעה לשנתיים. התיקון קבע במפורש שהשיפוט הייחודי בעניינים הכרוכים בתביעת הגירושין כולל מזונות לילדי הזוג, ולא רק השבת הוצאות בין ההורים.

החוק הגדיר את מזונות הילדים בהרחבה: כלל צורכיהם הכלכליים, ובכלל זה מדור, חינוך ורפואה, בעבר ועד הגיל שבו ההורים אינם מחויבים במזונותיהם לפי הדין, לרבות ההלכה הפסוקה. בכך ביקש המחוקק לשנות את התוצאה המעשית של בג"ץ ולהחזיר לבית הדין את היכולת לדון במכלול המזונות שנכרך כדין.

להוראת השעה נקבעו גם הוראות מעבר. ככלל היא חלה על תביעות תלויות ועומדות, בכפוף לסייגים הנוגעים להחלטות שכבר ניתנו בעניין הסמכות או המזונות ולמצבים שבהם שתי ערכאות כבר הכריעו. משום כך אין די לומר "החוק שונה". צריך לבדוק מתי הוגשה התביעה, מה כבר הוחלט, האם ההחלטה חלוטה, איזו ערכאה קדמה והאם הייתה הסכמה.

י. ביקורת הלכתית מדודה על הצמצום

בית המשפט העליון מוסמך לפרש את גבולות החוק, אך אין הוא בעל הסמכות לקבוע את עצם חיוב המזונות על פי דין תורה. הבג"ץ דן בשער הכניסה לערכאה; הגמרא והפוסקים דנים בחובה. ערבוב שני המישורים מוליד טעות: אפשר שבתקופה מסוימת החוק האזרחי מצמצם את סמכות בית הדין, אך אין בכך לומר שההלכה מצמצמת את אחריות האב או שטובת הילדים חדלה להיות עניין לבית הדין.

יש מקום לחלוק גם על התוצאה המוסדית. עניין מזונות ילדים מחובר למדור, להסדרי שהות, לכתובה, לרכוש ולמועד הגט. פיצול מלאכותי עלול להעמיד החלטה אחת מול רעותה ולהפוך את הילד לציר במאבק דיוני. דעת המיעוט בבג"ץ הצביעה על אפשרות לשמור את תביעתו העצמאית של הקטין, ובו בזמן לאפשר לבית הדין להכריע בהתחשבות הרחבה שבין ההורים. תיקון החוק אימץ למעשה מגמה של ריכוז רחב יותר, לפחות לתקופת הוראת השעה.

עם כל זאת, ביקורת אינה היתר להתעלם מפסק דין מחייב בתקופה שבה הוא חל. "שמע בין אחיכם ושפטם צדק" מחייב הן נאמנות להלכה הן שמירת סדרי הסמכות. בית דין ומייצג המבקשים להעמיד את משפט התורה צריכים לדייק שבעתיים: לנמק, להבחין בין דין מהותי לסמכות דיונית ולפעול בכל עת לפי המצב המשפטי העדכני.

יא. מה צריך לבדוק לפני הגשת תביעה

1. הגיל והצרכים: גיל כל ילד, מסגרת החינוך, הוצאות רפואיות, מדור והוצאות חריגות.
2. הכנסות ויכולת: שכר, נכסים, חובות, פוטנציאל השתכרות והוצאות הכרחיות של שני הבתים.
3. זמני השעות בפועל: לא רק הכותרת שבהסכם, אלא מספר הלינות וההוצאות שכל הורה נושא בהן.
4. המסלול הדיוני: האם קדמה בקשה ליישוב סכסוך, מהו מועד תביעת הגירושין והאם המזונות נכרכו במפורש ובכנות.
5. הסכמה או התנגדות: אם אין הסכמה לסמכות, יש להעלות את הטענה מיד; אם יש הסכמה, ראוי לתעד אותה בכתב ובבהירות.
6. הליכים קודמים: פסק מזונות, הסכם שאושר, החלטה זמנית או הכרעה בסמכות עשויים לשנות את התמונה.
7. ראיות: להכין מראש אסמכתאות ולא להעמיס מספרים שאין להם בית אב.

יב. טעויות שכיחות העולות ביוקר

הטעות הראשונה היא להגיש תביעה מתוך מחשבה שהכותרת לבדה מקנה סמכות. כריכה צריכה להיות מפורשת, כנה וכדין. הטעות השנייה היא להתדיין לגוף המזונות ורק לאחר החלטה שאינה נוחה לטעון לחוסר סמכות. לעיתים ההתנהגות תיחשב הסכמה או ויתור על הטענה.

הטעות השלישית היא להציג הוצאה עתידית משוערת כאילו כבר שולמה, או להתעלם מהוצאה קבועה של ההורה האחר. הטעות הרביעית היא להשתמש בילדים כמנוף במחלוקת רכושית. בתי הדין ערים לכך, והדבר עלול לפגוע הן באמון הן בתוצאה.

הטעות החמישית היא להסתמך על מאמר ישן. בין פסק בג"ץ בפברואר 2025 לתיקון החוק בנובמבר אותה השנה המצב מן הקצה אל הקצה; ואף לאחר התיקון נדרשות הכרעות בשאלות מעבר ותחולה. עצה משפטית נכונה מתחילה בבדיקת התאריך.

יג. חובת המייצג: תורה, אסטרטגיה ואחריות

מייצג בבית הדין איננו רק שליח להגשת מסמכים. עליו לדעת לבנות כתב תביעה שמדבר בשתי לשונות משלימות: לשון העובדות והראיות, ולשון המקורות והדין. מקום שבו מקור החיוב שנוי במחלוקת, יש לפרוש את השיטות ולא להסתפק בהכרזה. מקום שבו הסמכות תלויה בכריכה או בהסכמה, יש לנסח את הבסיס הדיוני במפורש.

ייצוג אחראי גם מסביר ללקוח שאין הבטחת תוצאה. סכום המזונות והערכאה המתאימה תלויים בגיל הילדים, ביכולת ההורים, בהיסטוריית ההליך ובפרטי המשפחה. לעיתים הדרך הנכונה היא תביעה; לעיתים הסכם מדויק חוסך שנים של התדיינות; ולעיתים יש צורך בסעד זמני מידי. "בתחבולות תעשה לך מלחמה" — אך התחבולה הכשרה היא תכנון נכון, לא הסתרת אמת.

יד. העולה מן הדברים

- א. חיוב מזונות ילדים מושרש בכתובות מט וסה, בדברי הרמב"ם ובשולחן ערוך אבן העזר עא; עד גיל שש החיוב מיוחד וברור, ולאחר מכן נידונים תקנת אושא, צדקה ותקנות הרבנות.
- ב. בג"ץ 5988/21 קבע ברוב דעות שהכריכה אינה מקנה לבית הדין סמכות למזונות מלאים, אלא לתביעת השבה מצומצמת, ושאינן מכוחה סמכות למזונות זמניים.
- ג. תיקון מס' 6, כהוראת שעה משנת תשפ"ו, השיב במפורש לבית הדין סמכות לדון במזונות הילדים שנכרכו כדין, לרבות מדור, חינוך ורפואה.
- ד. הסכמה, מועד העלאת ההתנגדות, החלטות קודמות והוראות המעבר עשויים להכריע את הסמכות בתיק מסוים.
- ה. בג"ץ עוסק בגבולות הסמכות האזרחית; הוא אינו משנה את עצם חיוב המזונות לפי דין תורה. הבירור המהותי נשען על הש"ס, הפוסקים ונסיבות המשפחה.
- ו. בטרם פתיחת הליך יש לבחון את כל מפת התיק. מילה אחת בכתב התביעה או שתיקה בדיון הראשון עלולות להשפיע על ההליך כולו. על כן נכון לקבל ייעוץ המכיר את בית הדין מבפנים, את המקורות ההלכתיים ואת הפסיקה העדכנית, כדי ללכת בדרך ישרה ולא לאבד זכות בין השערים.

נדרש בירור פרטני של סמכות, מזונות או ניסוח תביעה?

הרב יצחק דן גרונברגר, דיין וטוען רבני מוסמך, מעניק ייעוץ וייצוג בבתי הדין, ניסוח כתבי טענות וערעורים וביסוסם במקורות הלכתיים ובפסיקה עדכנית.

טלפון: 052-761-6780 | **דוא"ל:** grunberger-law.co.il | 1666law@gmail.com

מקורות עיקריים לעיון

- בבלי כתובות מט ע"ב, סה ע"ב; קידושין כט ע"א.
- רמב"ם, הלכות אישות יב, יד-טו; טור ובית יוסף אבן העזר סימנים עא-עג.
- שולחן ערוך אבן העזר עא, א; עג, ו; חלקת מחוקק ובית שמואל שם.
- שו"ת משפטי עוזיאל, אבן העזר סימן צב; שו"ת יביע אומר חלק ח, אבן העזר סימן כב.
- תקנות הרבנות הראשית לארץ ישראל בדבר מזונות ילדים, תש"ד; פסקי בתי הדין הרבניים בעניין תקנת אושא ותקנת הרבנות הראשית.
- בג"ץ 120/69 שרגאי נ' בית הדין הרבני הגדול; בג"ץ 5988/21 פלוני נ' פלונית ואח', פסק דין מיום 19.2.2025.
- בית הדין הרבני הגדול, תיק 1250217/3, החלטה מיום 10.10.2021; תיק 1495176/4, פסק דין בשנת תשפ"ה.
- חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), התשי"ג-1953, סעיפים 3 ו-9; תיקון מס' 6 – הוראת שעה, התשפ"ו-2025.

זכויות וייחוס: כל הזכויות שמורות להרב יצחק דן גרונברגר. אין לפרסם את הגיליון בשלמותו או לעבדו עיבוד מהותי בלי רשות בכתב. בציטוט קצר ומידתי יש לציין: "הרב יצחק דן גרונברגר, משפט יצחק, גיליון 73", ולצרף הפניה פעילה לאתר grunberger-law.co.il.

הגיליון נועד לעיון תורני ומקצועי כללי ואינו פסק הלכה או ייעוץ משפטי לתיק מסוים. דיני מזונות וסמכות תלויים בפרטי המשפחה, במועד ההליך, בראיות ובדין העדכני.